

การจัดการชุมชนผ่านการท่องเที่ยว : เครื่องมือสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

Tourism development as a tool to strengthen

Community's Self management.

ฤดีกร เดชาชัย¹

Ruedeekorn Dechachai^{*}

บทคัดย่อ

การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือการพัฒนาเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ จากกระบวนการดำเนินงานของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ที่คำนึงถึงความยั่งยืนของ สิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม กำหนดทิศทางโดยชุมชน จัดการโดยชุมชนเพื่อชุมชน และชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของมีสิทธิในการจัดการ ทั้งนี้ชุมชนใดที่สามารถดำเนินการ การท่องเที่ยวโดยชุมชนได้ดี มีขีดความสามารถในการจัดการปัญหาของตนเองได้ในระดับ หนึ่งด้วยการมีผู้นำที่มีความสามารถ มีการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่องบนพื้นฐานของ วัฒนธรรม ความเชื่อ คุณค่าดั้งเดิม ศาสนา และเศรษฐกิจชุมชนถือได้ว่าเป็นชุมชนเข้มแข็ง

ABSTRACT

Tourism is a development tool for communities to support themselves. The process of implementation of the CBT taking into account environmental sustainability, social and cultural direction by the community managed by the community for the community and the community's role as the owner has the right to manage. However, any community that can operate community tourism as well with the ability to manage their own problems to some extent by a leader who is capable, learning together continuously on the basis of cultural, religious and traditional beliefs, values Economic Community is regarded as a strong community.

¹ อาจารย์พิเศษหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิตคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง

^{*} Lecturer, Master of Public Administration program. Faculty of Humanities and Social Sciences, Lampang Rajabhat University.

Key words: Community Based Tourism, Strength of the Community, Strengthening Community

บทนำ

กระแสโลกาภิวัตน์ เป็นการสร้างความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วต่อทุกสิ่งให้กับมนุษย์และสังคมโลก ซึ่งโลกาภิวัตน์ (Globalization) อาศัยฐานทางด้านระบบเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเป็นพลังในการขับเคลื่อนสังคม ทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายถ่ายเทข้อมูลข่าวสารจากสถานที่หนึ่งไปยังอีกแห่งหนึ่งได้ด้วยความรวดเร็ว จึงส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของระบบสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม รวมถึงความเป็นอยู่ของประชากรและวัฒนธรรมอย่างมากมายและแผ่ขยายเป็นวงกว้าง อารีย์ นัยพินิจ และคณะ (2557) ได้อธิบายว่า การเกิดขึ้นของโลกาภิวัตน์ได้ส่งผลกระทบต่อมนุษย์และโลก ทั้งในด้านบวกและด้านลบ สร้างสิ่งอัศจรรย์แก่มนุษย์ และในขณะเดียวกันก็สามารถทำให้เกิดด้านลบในหลากหลายประการ คือ 1) การครอบงำทางวัฒนธรรม เนื่องจากระบบสื่อสารไร้พรมแดนก่อให้เกิดกระแสวัฒนธรรมโลก (Neo - Westernization) 2) หมู่บ้านโลก จากความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสารและโทรคมนาคม ทำให้สังคมโลกไม่มี ขอบเขตประเทศหรือพรมแดนหายไป โลกทั้งโลกเป็นเสมือนหมู่บ้านเดียวกัน 3) ระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ การผลิตในโรงงานอุตสาหกรรมจะเปลี่ยนระบบการผลิตมาเป็นการผลิตอย่างต่อเนื่องตลอด 24 ชั่วโมง ระบบการเงินก็จะต้องปรับมาบริการแบบ 24 ชั่วโมงด้วย ในยุคนี้จะได้เห็น “การทูตแผนใหม่” (New Diplomacy) ที่มุ่งไปที่พันธมิตรทางธุรกิจ การค้าและอุตสาหกรรม แทนการใช้ระบบการเมืองดังที่เคยปรากฏในช่วงศตวรรษที่ผ่านมา 4) เกิดความรู้สึกท้องถิ่นนิยม กระแสโลกาภิวัตน์สร้างความรู้สึกลังถิ่นนิยมแทนที่อุดมการณ์ชาตินิยม 5) ผลกระทบต่อบทบาทของสตรีและเพศสภาพ บทบาทของสตรีในสังคมน่าจะมีมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากปรากฏการณ์ในประเทศพัฒนาแล้ว 6) การเปลี่ยนแปลงลักษณะประชากร โดยแนวโน้มประชากรโลกจะมีการเปลี่ยนแปลง ทั้งในเชิงโครงสร้างและพฤติกรรม โดยประชากรสูงอายุ (มากกว่า 50 ปีขึ้นไป) จะมีสัดส่วนเพิ่มขึ้น ในขณะที่ประชากรวัยหนุ่มสาว 7) การเคลื่อนย้ายแรงงาน โดยเฉพาะแรงงานฝีมือหรือ

แรงงานที่มีความรู้ (Skilled Labor/Knowledge Labor) ซึ่งเป็นที่ต้องการและมีบทบาทมากในระบบเศรษฐกิจ 8) การเคลื่อนย้ายฐานการผลิตทางอุตสาหกรรม ทำให้เกิดการไหลเวียนเงินทุนระหว่างประเทศและทำให้เศรษฐกิจโลกมีการเจริญเติบโตในหลายๆ พื้นที่ 9) ความเหลื่อมล้ำของความรู้ จะเกิดทั้งในระดับระหว่างประเทศและในระดับประเทศ ซึ่งเกิดขึ้นจากความไม่เท่าเทียมกันของความสามารถและความจริงจัง ในการพัฒนาองค์ความรู้ที่เกิดจากการศึกษา (Education) และ 10) เกิดภาวะกำลังการผลิตส่วนเกิน โดยจะเกิดขึ้นทั้งในส่วนของสินค้าและบริการ อันเนื่องมาจากความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและนวัตกรรม

การลดระยะทางและเวลาของความเชื่อมโยงสิ่งต่างๆ ในโลกตามกระแสโลกาภิวัตน์ ที่ไม่ว่าจะอยู่ ณ สถานที่แห่งใดก็สามารถรับรู้ สัมผัส ถึงความเปลี่ยนแปลงและผลกระทบจากสิ่งที่เกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็ว กว้างขวางอย่างเป็นพลวัต โดยความเปลี่ยนแปลงหลักก่อให้เกิดการฉีกกำลังของการผลักดันที่นำไปสู่ประสบการณ์กลุ่มของคนทั้งโลก เกิดการแข่งขันหลายรูปแบบ มีความหลากหลายในการกระจายกิจกรรม เกิดการครอบงำทางความคิด การมองโลก การแต่งกาย การบริโภคนิยม แฟชั่นหลายเข้าครอบคลุมนั่นคือวัฒนธรรมประจำชาติของแต่ละประเทศ โดยเฉพาะในส่วนที่ส่งผลให้เกิดความรู้สึกท้องถิ่นนิยม (Localism) ซึ่งประชาชนในท้องถิ่นสามารถรับรู้ข้อมูลข่าวสารด้านต่าง ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนของตนได้อย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดการปลุกจิตสำนึกของประชาชนในท้องถิ่น ให้รู้จักเห็นคุณค่าในการอนุรักษ์ การธำรงรักษา และความหวงแหนทรัพยากรภายในท้องถิ่นของตน พร้อมทั้งความสามารถที่จะตรวจสอบการดำเนินงานของรัฐบาลกลาง หากรัฐบาลกลางหวังจะตัดกตัญญูผลประโยชน์จากท้องถิ่นโดยไม่โปรงใส ก็จะถูกต่อต้านจากประชาชนในท้องถิ่น ดังที่เราได้พบเห็นที่กลุ่ม ประชาชน ออกมาเรียกร้อง สิทธิ ความเสมอภาคต่าง ๆ ดังนั้น การพัฒนาสังคม คือ การทำให้ดีขึ้นเสมอแต่การพัฒนาไม่ใช่การทำให้ทันสมัย บางสิ่งในโลกสมัยใหม่ดีกว่าสมัยเก่า เช่น เทคโนโลยี ควรปรับให้ทันสมัย แต่บางสิ่งในโลกสมัยใหม่เสื่อมลง เช่น วัฒนธรรมสมัยก่อนมีความประณีต ลึกซึ้ง และเป็นระเบียบกว่าวัฒนธรรมสมัยใหม่ ความรู้ในสิ่งที่ป็นธรรมชาติสัมพันธ์และทักษะการบริหารธรรมชาติของคนในสมัยก่อนดีกว่าคนสมัยใหม่ ดังนั้น สังคมใดที่สามารถปรับตัว

ได้อย่างสอดคล้องกับสถานการณ์และระยะเวลาจึงสามารถดำรงอยู่ได้และเจริญเติบโตในอนาคต (ไชย ณ พล, 2548: 14-15)

การมุ่งสร้างความเติบโตทางด้านเศรษฐกิจของทุกประเทศที่นอกเหนือจากการพัฒนาอุตสาหกรรม เทคโนโลยี และนวัตกรรมต่างๆ แล้ว หลายประเทศได้ให้ความสำคัญต่อทรัพยากรธรรมชาติ และภูมิปัญญา โดยนำมาสร้างจุดแข็งในด้านการท่องเที่ยวเพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนาเศรษฐกิจและ สภาพการเดินทางและการท่องเที่ยวโลก (WTCC) รายงานถึงแนวโน้มการท่องเที่ยวโลกในปี 2016-2026 ระบุว่า จีดีพีภาคการท่องเที่ยวจะเติบโตเฉลี่ย 4% ต่อปี โดยในปี 2026 การท่องเที่ยว จะส่งผลให้เกิดการจ้างงานเพิ่มขึ้นทั้งหมด 370 ล้านตำแหน่งงานทั่วโลก ซึ่งถือเป็น 1 ใน 9 ของตำแหน่งงานทั้งหมดในโลกเลยทีเดียว ทั้งนี้ เอเชียจะมีการเติบโตของจีดีพี ภาคการท่องเที่ยวมากที่สุด 7.1% โดยอินเดียเติบโต 7.5% ส่วนจีนเติบโต 7% ส่วนภูมิภาคที่คาดว่าจะเติบโตในอัตรา 4-6% ได้แก่ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เฉลี่ย 5.8% เอเชียตะวันออกเฉียงเหนือ 5.6% แอฟริกา 4.2% ตะวันออกกลาง 4.9% และ แอฟริกาเหนือ 4.2% ด้านภูมิภาคที่คาดว่าจะเติบโตต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของโลกซึ่งอยู่ที่ 4% คือ ละตินอเมริกา เติบโต 3.7% อเมริกาเหนือ 3.5% แคริบเบียน 3.4% และยุโรป โตเพียง 2.8% ส่วนประเทศไทยคาดการณ์ว่าในปี 2026 จะมีนักท่องเที่ยวมากเป็นอันดับ 2 ของโลก สูงกว่าประเทศจีนและประเทศสเปน(ประชากริธุรกิจ (2559) กล่าวได้ว่า การท่องเที่ยวก่อให้เกิดการสืบทอดทางวัฒนธรรม ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจ ความสำนึกและตระหนักในคุณค่าของศิลปวัฒนธรรม ตลอดจนการรักษาเอกลักษณ์ของชาติให้มีการสืบทอดต่อไป รวมถึงการท่องเที่ยวทำให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน ผู้เป็นเจ้าของท้องถิ่นและผู้ที่มาเยือน และการท่องเที่ยวทำให้เกิดพัฒนาด้านคมนาคม โครงสร้างพื้นฐาน เป็นต้น สำคัญต่อเศรษฐกิจ การท่องเที่ยวก่อให้เกิดการจ้างงาน ทำให้คนในท้องถิ่นมีรายได้เพิ่มขึ้น และการท่องเที่ยวก่อให้เกิดการลงทุนในภาคธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว

แนวโน้มการท่องเที่ยวในปัจจุบันส่งผลต่อรูปแบบการท่องเที่ยว เนื่องจากความต้องการในการเดินทางท่องเที่ยวของประชากรโลกจะยังขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องจากทัศนคติของคนที่เปลี่ยนไป โดยการท่องเที่ยวไม่ใช่เป็นการบริโภคที่ฟุ่มเฟือยอีกต่อไป แต่การท่องเที่ยวสามารถให้ความรู้ ประสบการณ์และการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนเพิ่มขึ้น

UNWTO (United Nations World Tourism Organization) ได้ประมาณการจำนวนนักท่องเที่ยวระหว่างประเทศทั่วโลก ว่าจะมีถึง 1,561 ล้านคนในปี 2020 (คณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ: 2555) การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชากรในประเทศ ไม่ว่าจะเป็นการลดชั่วโมงการทำงาน อาทิ ในไต้หวัน เกาหลี ส่วนประเทศญี่ปุ่น ได้สนับสนุนให้ประชากรได้มีโอกาสรวมถึง พัฒนาประสบการณ์ของตนจากการเดินทางท่องเที่ยว ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาด้านการบิน ซึ่งจะช่วยย่นระยะทางในการเดินทาง รวมทั้งการลดลงของอัตราค่าโดยสาร หรือการพัฒนาด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ (Information Technology : IT) ซึ่งทำให้เกิดการแสวงหาข้อมูลเพื่อการเดินทาง รวมทั้ง การจัดเตรียมการเดินทางเป็นไปได้อย่างสะดวกมากขึ้น จะเป็นสิ่งที่ช่วยเอื้อต่อการเดินทางท่องเที่ยวตามมา โดยเฉพาะการจัดการเดินทางด้วยตนเองจะเป็นรูปแบบการเดินทางที่ได้รับความนิยมมากขึ้น ลักษณะการเดินทางข้ามภูมิภาคจะมีมากขึ้น โอกาสในการรับนักท่องเที่ยวนอกภูมิภาคจะมีมากขึ้น ขณะเดียวกันการสูญเสียตลาดนักท่องเที่ยวภายในภูมิภาคก็จะมีมากขึ้นเช่นกัน ระดับการแข่งขันของแต่ละแหล่งท่องเที่ยวจึงเป็นการแข่งขันระดับโลก มากกว่าการแข่งขันระดับภูมิภาคเช่นที่ผ่านมา ประเทศต่างๆ ได้มุ่งใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศตน ระดับการแข่งขันในด้านการท่องเที่ยว จะทวีความรุนแรงมากขึ้นในทศวรรษต่อ ๆ ไป โดยเฉพาะแหล่งท่องเที่ยวเกิดใหม่จะเข้ามามีบทบาทในการแข่งขันมากยิ่งขึ้น

การท่องเที่ยวกับการจัดการชุมชน

การท่องเที่ยวถือได้ว่า เป็นสื่อสร้างสรรค์และสร้างความสำราญเพลิดเพลินที่ช่วยให้มนุษย์ได้รับการผ่อนคลายจากการพักผ่อนหย่อนใจ เป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งร่างกายและจิตใจของมนุษยชาติให้ดีและสมบูรณ์ขึ้น เป็นการเปิดโลกทัศน์ที่ช่วยให้มนุษย์มีทัศนคติกว้างไกลสามารถรับและเข้าใจสภาพการณ์ที่เป็นจริง ช่วยเสริมสร้างประสบการณ์ชีวิตให้แก่มนุษย์ได้เป็นอย่างดีและยังเป็นการสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างความแตกต่างทางวัฒนธรรมของมนุษยชาติที่ทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์อันดีงามระหว่างกัน

การเปลี่ยนแปลงในการเดินทางเพื่อท่องเที่ยวประกอบด้วยปัจจัยเกี่ยวข้องอย่างมากมาย จากทั้งแนวคิดและรูปแบบในการดำรงชีวิตของมนุษย์ทางด้านประชากร

การอยู่ร่วมกันในสังคม ความเจริญทางเทคโนโลยี การพัฒนาเศรษฐกิจ และกระแสการเมือง รวมถึงทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งเหล่านี้ล้วนมีผลต่อการจัดการรูปแบบการท่องเที่ยวทั้งในปัจจุบันและอนาคต ที่พัฒนาขึ้นเพื่อตอบสนองต่อความต้องการที่ไม่หยุดนิ่งของนักท่องเที่ยว อย่างไรก็ตาม ถึงแม้จะมีการจัดการท่องเที่ยวอย่างหลากหลาย แต่ยังมีข้อจำกัดในการจัดการการท่องเที่ยวของผู้ประกอบการและนโยบายของรัฐที่ต้องการพัฒนาการท่องเที่ยวให้มีช่องทางเลือกมากขึ้นกว่าเดิม โดยจะมีลักษณะเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะกลุ่มสนใจพิเศษ (Special Interest) รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวรวมถึงทรัพยากรการท่องเที่ยวจะต้องดำรงอยู่เพื่อรักษาความดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชมอย่างสม่ำเสมอ ขณะที่การดำเนินธุรกิจบริการที่มีผลกำไรจากการท่องเที่ยว ต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงรูปแบบการให้บริการอยู่เสมออีกด้วย ผลกระทบที่มีต่อสิ่งแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติ สังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นน้อยที่สุดหรือไม่เกิดขึ้นเลย ทั้งนี้ การจัดการท่องเที่ยวในปัจจุบันชุมชนมีบทบาทและความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากชุมชนถือเป็นเจ้าของทรัพยากรในการท่องเที่ยวนั้น ดังนั้น เพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวอย่างสมดุลและยั่งยืน ต้องอาศัยความร่วมมือของคนในชุมชนและจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย จึงจะสามารถคงเสน่ห์ของการท่องเที่ยวไว้ได้อย่างยาวนาน จากกระแสการพัฒนาอย่างยั่งยืนของโลก สินธุ์ สโรบล และคณะ (2547) ระบุว่า ตั้งแต่มีการประชุมสุดยอดสิ่งแวดล้อมโลก หรือ "Earth Summit" เมื่อปี 2535 ที่ เมืองริโอ เดอจาเนโร ประเทศบราซิล เป็นต้นมา มีส่วนผลักดันให้เกิดกระแสการพัฒนาการท่องเที่ยว 3 ประการ ประกอบด้วย 1) กระแสความต้องการการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติ 2) กระแสความต้องการของตลาดการท่องเที่ยวในด้านการศึกษาเรียนรู้ และ 3) กระแสความต้องการพัฒนาคน ซึ่งจากกระแสการพัฒนาทั้ง 3 ประการดังกล่าว มีผลต่อการปรับตัวของระบบการท่องเที่ยวและระบบการจัดการท่องเที่ยวในการหาการท่องเที่ยวทางเลือกใหม่ (Alternative Tourism) เพื่อตอบสนองต่อความต้องการและทดแทนการท่องเที่ยวตามประเพณีนิยม (Conventional Tourism) แบบเดิมๆ ที่เคยปฏิบัติกันมา ดังนั้น แนวคิดในการนำเสนอการท่องเที่ยวอันเป็นทางเลือกใหม่นี้ จึงมีชื่อเรียกอย่างหลากหลาย เช่น Green Tourism, Bio Tourism, Sustainable Tourism, Conservation Tourism, Responsible Tourism และการจัดการท่องเที่ยว ที่นิยมและแพร่หลายที่สุดในเวลานี้และมีนัยยะ

เชิงความหมายที่เข้าใกล้กับการท่องเที่ยวโดยชุมชนมากที่สุด คือ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) และบางครั้งอาจเรียกว่า "การท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน (Community-based Ecotourism)"

กระแสการรื้อฟื้นชุมชนท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมสมัยใหม่เพื่อจัดการการท่องเที่ยวที่มีชุมชนเป็นผู้ดำเนินการ และเปิดโอกาสให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนระบบการท่องเที่ยวในรูปแบบของการท่องเที่ยวชุมชน (Community-based Tourism) ซึ่งปัจจุบันรูปแบบของการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนถูกใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนและท้องถิ่นที่ส่งผลต่อการพัฒนาประเทศ รวมทั้งยังเป็นการกระตุ้นการมีส่วนร่วมในการรักษาสีงแวดล้อม ก่อให้เกิดการสร้างงานและการกระจายรายได้สู่ชุมชน (ภราเดช พยัณวิเชียร, 2550) แต่ พิมพ์ลภัส พงศกรรังศิลป์ (2557) ระบุว่า อุปสรรคประการหนึ่งของการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของชุมชนต่างๆ คือ ศักยภาพของผลิตภัณฑ์ หรือสินค้าทางการท่องเที่ยว บริบทชุมชน รวมทั้งอัตลักษณ์ และวิถีชีวิตของชุมชนในแต่ละพื้นที่ที่แตกต่างกัน การบริหารจัดการที่จะนำไปสู่ความยั่งยืนที่แท้จริงคือ การพัฒนาการท่องเที่ยวตามบริบทของแต่ละชุมชนที่ให้ความสำคัญกับปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม โดยอยู่บนพื้นฐานของศักยภาพทางด้านทรัพยากรการท่องเที่ยวของชุมชนท้องถิ่น ศักยภาพด้านการบริการและสิ่งอำนวยความสะดวกในการรองรับ ศักยภาพทางด้านการจัดการการท่องเที่ยวเฉพาะของแต่ละชุมชน

การท่องเที่ยวยังเป็นกระบวนการจัดการชุมชนโดยใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือสำคัญเพื่อให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน โดย สุภาภรณ์ ประสงค์ทัน (2556) ระบุว่า การท่องเที่ยวชุมชนก่อให้เกิดกิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชาวบ้านและผู้มาเยือนอันนำมาซึ่งการเติบโตอย่างยั่งยืน การที่จะนำไปสู่การท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์ได้นั้น พื้นที่ดังกล่าวต้องมีองค์ประกอบทางด้านทุนทางสังคม คำว่า ทุนทางสังคม (Social Capital) คือ การรวมกลุ่มเครือข่ายความร่วมมือของคนในสังคมเพื่อสร้างผลประโยชน์ต่อส่วนรวม อันก่อให้เกิดพลังทางสังคม และเสริมสร้างความเข้มแข็ง การแบ่งปัน เอื้ออาทรให้แก่กันในสังคม โดยองค์ประกอบของทุนทางสังคมประกอบด้วย 1) ทุนมนุษย์ ที่มีคุณภาพ มีความรู้ สติปัญญาและทักษะ มีคุณธรรม มีวินัย และ

ความรับผิดชอบ มีทัศนคติที่ดีในการทำงาน และทำประโยชน์ต่อส่วนรวม 2) ทุนที่เป็นสถาบัน ได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา ศาสนา การเมือง รวมทั้งองค์กรที่ตั้งขึ้นมา เช่น องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรชุมชน สมาคมวิชาชีพ ฯลฯ และ 3) ทุนทางปัญญา และวัฒนธรรม ครอบคลุมถึงระบบคุณค่า เช่น คุณธรรม วินัย จิตสำนึกสาธารณะ วัฒนธรรมไทยและภูมิปัญญาท้องถิ่น ฯลฯ

ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างการท่องเที่ยวและการจัดการชุมชนเป็นการตอบสนองต่อความต้องการของนักท่องเที่ยวและรูปแบบของการท่องเที่ยวที่เปลี่ยนแปลงไปในยุคโลกาภิวัตน์ ที่การท่องเที่ยวชุมชนเป็นอีกทางเลือกหนึ่งอันส่งผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ การท่องเที่ยวชุมชนที่เป็นกระแสหลักในปัจจุบันนี้ ยังก่อให้เกิดการพัฒนาคนและชุมชนให้มีความเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นอย่างต่อเนื่อง จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แลกเปลี่ยนวัฒนธรรม แลกเปลี่ยนประสบการณ์ รวมไปถึงการสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ ให้เกิดขึ้นในชุมชน ทั้งด้านสิ่งสาธารณูปโภค สิ่งอำนวยความสะดวก และที่สำคัญคือ การสร้างรายได้ให้เกิดแก่ชุมชนอย่างทั่วถึง อาจกล่าวได้ว่า การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือหนึ่งในการสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นในชุมชน การจัดการชุมชนเพื่อรองรับการท่องเที่ยว จึงมีส่วนสำคัญที่หลายชุมชนต้องทำการเรียนรู้อย่างจริงจัง เพื่อให้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนเป็นจุดแข็งในการดึงดูดการท่องเที่ยวให้กับชุมชนได้อย่างมีศักยภาพ

การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การพัฒนากระแสหลัก เน้นการสร้างอุตสาหกรรมและความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ หรืออาจเรียกได้ว่า กระแสของตะวันตก คือ ระบบทุนนิยม ที่นำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้อย่างมากมายและเกินความจำเป็นเพื่อการผลิตในภาคอุตสาหกรรมและเทคโนโลยีพบว่า มีผลให้เกิดปัญหาต่อสิ่งแวดล้อมอย่างมากมาย ดังนั้น จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากการพัฒนาตามแนวการพัฒนากระแสหลักเป็นการพัฒนาในรูปแบบใหม่ที่ให้ความสำคัญกับค่านิยมที่เน้นการกระจายอำนาจและความสำคัญของชุมชน ทำให้เกิดการพัฒนาทางเลือก (Alternative Development) ที่เป็นทางเลือกอื่นที่ไม่ใช่ทุนนิยมกระแสหลัก โดยกรอบแนวคิดเรื่องการพัฒนาทางเลือก เกิดขึ้นจากการประชุมของกลุ่มสหประชาชาติ UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development) ว่าด้วยการค้าและการพัฒนา

ที่ประเทศเม็กซิโก ในปี ค.ศ.1974 อภิปรายว่า ความเติบโตทางเศรษฐกิจไม่ได้สนองตอบความต้องการพื้นฐานของประชาชนได้อย่างทั่วถึง ถือเป็นการก่อให้เกิดการพัฒนาแบบอื่น คือ การพัฒนาทางเลือกที่เน้นการตอบสนองความต้องการพื้นฐาน ,การพึ่งตนเองและการไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม มีมุมมองในการศึกษาและการนำเสนอปรัชญาการพัฒนาทางเลือกมี 2 แนวทางกว้าง คือ 1) แนวทางที่เน้นเรื่องโครงสร้าง (Structuralist Approach) และ 2) แนวทางที่เน้นเรื่องบรรทัดฐาน (Normative Approach)

นักทฤษฎี Friberg and Hettne (1985: 207) มองว่า การพัฒนาทางเลือกมีส่วนสัมพันธ์กับปรัชญาแบบ “populist” ปรัชญาที่เรียกร้องการกลับสู่ความเป็นชุมชน วิพากษ์วิจารณ์ระบบแบ่งงานกันทำในการจัดการแบบแยกส่วนระบบทุนนิยม นอกจากนี้ Hettne ได้เสนอการพัฒนาทางเลือกประกอบไปด้วยปัจจัยสำคัญ 3 ประการที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของกลไกการทำงานของพัฒนาทางเลือก คือ

- 1) ชุมชน
- 2) ภาคเศรษฐกิจแบบไม่เป็นทางการ
- 3) การเมืองภาคประชาชน

นั่นคือ ให้ความสำคัญในกระบวนการตัดสินใจที่จะมีผลกระทบต่อตนเองโดยตรง แทนที่จะต้องคอยรับฟังคำสั่งและการกำกับจากภาครัฐ การพัฒนาทางเลือกจึงประกอบไปด้วย การตอบสนองความต้องการพื้นฐานทั้งที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุ ต้องเป็นการพัฒนาจากภายใน คือ ไม่พึ่งภายนอกมากเกินไป สามารถพึ่งตนเองได้ โดยไม่ทำลายสภาพแวดล้อมทางนิเวศและให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชนในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของตนเอง นอกจากนี้ Hettne ยังเชื่อมโยงว่า การพัฒนาทางเลือกนั้นเป็นการผสมผสานมรดกทางความคิดของตะวันออก เช่น ปรัชญาการพึ่งตนเองของคานธี และปรัชญาเศรษฐกิจแบบพุทธ ซึ่งเน้นความพอเพียงในการบริโภค และท้ายสุดได้เชื่อมโยงการพัฒนาทางเลือกเข้ากับกระแสเคลื่อนไหว “สีเขียว” ในกระแสสิ่งแวดล้อมนิยมด้วย คือ เน้นการตอบสนองความต้องการพื้นฐาน การพึ่งตนเองและไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

จากที่กล่าวมาข้างต้น การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของทุนทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งมีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของการนำการท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชน ไว้ดังนี้

1) เน้นความยั่งยืน

หลักการสำคัญที่พยายามจะอธิบายว่าการท่องเที่ยวสามารถเป็นเครื่องมือในการพัฒนาโดยใช้การท่องเที่ยวเป็นเงื่อนไขและสร้างโอกาสให้องค์กรชุมชนเข้ามามีบทบาทในการวางแผนทิศทางการพัฒนาชุมชนของตน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนที่มีแนวโน้มว่าการท่องเที่ยวจะรุกคืบเข้าไปถึงหรือต้องการเปิดเผยชุมชนของตนให้เป็นที่รู้จัก จึงใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการจัดการธรรมชาติแวดล้อม การอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรม ควบคู่ไปพร้อมกัน ก่อให้เกิดแนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism) ซึ่งหมายถึง การท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อมและสังคมกำหนดทิศทางโดยชุมชน จัดการโดยชุมชนเพื่อชุมชน และชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของและสิทธิในการจัดการดูแลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน โดยมองว่าการท่องเที่ยวต้องทำงานครอบคลุม 5 ด้านพร้อมกัน ทั้งด้านการเมือง ด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ ด้านวัฒนธรรม และด้านสิ่งแวดล้อม (โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ, 2543)

2) ชุมชนเป็นผู้ดำเนินการ

การท่องเที่ยวโดยชุมชน ถือเป็นการท่องเที่ยวทางเลือก ที่จะเป็นการสร้างความรู้ความเข้าใจต่อการพัฒนาท่องเที่ยวชุมชนที่เน้นการพึ่งตนเองของชุมชนเป็นหลัก ไม่เน้นที่เศรษฐกิจเป็นตัวตั้ง เพราะจะนำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งในเรื่องของผลประโยชน์ ก่อให้เกิดความแตกแยกในชุมชนในที่สุด ดังนั้น จึงจำเป็นต้องสร้างให้คนเกิดความรัก ความภูมิใจ ความหวงแหน การรู้จักถึงคุณค่าเอกลักษณ์ วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่ตนมีอยู่เสียก่อน ซึ่งนับเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การท่องเที่ยวชุมชนมีเอกลักษณ์ มีเสน่ห์ และทำให้คนในชุมชนมีความต้องการที่จะนำเสนอความภาคภูมิใจในสิ่งต่าง ๆ ไปยังคนภายนอกและสามารถถ่ายทอดได้อย่างมีประสิทธิภาพ จากการศึกษาของสินธุ์ สโรบล และคณะ (2545: 3) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวโดยชุมชนว่าการท่องเที่ยวที่ชุมชนเป็นผู้ดำเนินการ ตั้งอยู่บนฐานคิดที่ว่าชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรและเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการท่องเที่ยว นำเอาทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีอยู่ในท้องถิ่น ทั้งด้านธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี รวมทั้งวิถีชีวิตความเป็นอยู่ การผลิตชุมชนมาเป็นปัจจัยหรือต้นทุนสำคัญในการจัดการการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม

เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่นทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม รวมทั้ง มีการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืนไปถึงคนรุ่นลูกหลาน

3) มีความเป็นเจ้าของและมีส่วนร่วมในการจัดการ

Hatton (1999) กล่าวว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-based tourism) เป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวที่ให้ชุมชนเข้ามีส่วนร่วมในการดำเนินการ กระบวนการท่องเที่ยว โดยให้คำจำกัดความของ การท่องเที่ยวโดยชุมชน ว่าเป็น การท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาชุมชนบนฐานแนวความคิดของชุมชนเอง ซึ่งแต่ละชุมชนมีเอกลักษณ์ของตน มีความเป็นเจ้าของในกิจการของชุมชน โดยการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีเป้าหมาย คือ 1) การสนับสนุนการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนต่อการพัฒนา กิจกรรมการท่องเที่ยว 2) การเอาใจใส่ต่อวัฒนธรรมและประเพณีของชุมชน การรักษาสิ่งแวดล้อม โดยยกตัวอย่างของการศึกษา The Asian Development Bank ที่ได้นำ การท่องเที่ยวโดยชุมชนเข้าสู่การศึกษาโครงการ Mekong Tourism Development Programme ใน สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เพื่อช่วยแก้ปัญหาของความยากจนของชุมชน

4) เป็นระบบหนึ่งของการท่องเที่ยวที่แสดงออกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น

Hinch and Butler (1996: 3) กล่าวว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนมีความเชื่อมโยงเข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบการท่องเที่ยว โดยกิจกรรมการท่องเที่ยวเกิดขึ้นจากคนในชุมชน และควบคุมกระบวนการจัดการโดยชุมชน มีการให้บริการซึ่งแสดงออกถึงวัฒนธรรมของชุมชน ถือเป็นหัวใจหลักสำคัญในการดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้าสู่ชุมชน

การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน

ประเด็นการศึกษาทบทวนชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว จากการศึกษาของ นักวิชาการ ยศ สันตสมบัติ (2544: 39-40) กล่าวว่า การท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ต้องให้ความสนใจกับการสร้างความร่วมมือกับชุมชนท้องถิ่น ให้ชุมชนท้องถิ่นเป็นคนพัฒนาและมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการเพื่อการท่องเที่ยวโดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นจุดขายของภาคเหนือที่ต้องพัฒนาใช้กลุ่มชาติพันธุ์มีส่วนร่วมมากขึ้น ทั้งยัง จำเป็นต้องมีการพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวใหม่โดยมีส่วนร่วมของชุมชนในการ

วางแผนการท่องเที่ยว ทั้งนี้การท่องเที่ยวโดยชุมชน คือ การท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม กำหนดทิศทางโดยชุมชน จัดการโดยชุมชน เพื่อชุมชนและชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของมีสิทธิ์ในการจัดการดูแลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน ปัจจุบันการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก แต่ละหมู่บ้านจัดให้มีการท่องเที่ยวขึ้นในชุมชนของตนเองอย่างหลากหลาย โดยมีลักษณะและรูปแบบการบริการที่คล้ายคลึงและแตกต่างกันไปตามลักษณะทางกายภาพ และลักษณะทางวัฒนธรรมของแต่ละชุมชน รูปแบบการท่องเที่ยวชุมชนที่พบเห็นกันบ่อย ได้แก่ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การท่องเที่ยวเชิงเกษตรและการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ ซึ่งไม่ว่าจะเป็นการท่องเที่ยวในรูปแบบไหนก็มีจุดมุ่งหมายเหมือนกัน คือ มุ่งให้เกิดการพัฒนาชุมชนให้มีความเจริญ

การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน จึงเป็นเสมือนเครื่องมือการพัฒนาชุมชนที่ต้องอาศัยกระบวนการอย่างค่อยเป็นค่อยไปบนฐานทุนทางสังคมและวัฒนธรรม มีเป้าหมายในการพัฒนาที่ชัดเจนเน้นความยั่งยืน คนในชุมชนเป็นผู้ดำเนินการ มีความเป็นเจ้าของ มีส่วนร่วมในการจัดการและการให้บริการอันแสดงออกถึงวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งผลที่แสดงให้เห็นที่ชัดเจน อาทิเช่น การทำงานเป็นทีม มีการปรึกษาหารือร่วมกัน เรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง และยังได้เรียนรู้จากนักท่องเที่ยวที่มาเยี่ยมเยือนอีกด้วย

การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เริ่มจากการวางแผนเพื่อกำหนดแนวทางในการจัดการ มีการกำหนดวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่ต้องการหรืออยากให้เกิดขึ้นในอนาคต หลังจากนั้นจึงกำหนดขั้นตอนวิธีการดำเนินการที่มีประสิทธิภาพซึ่งในระหว่างดำเนินการต้องมีการควบคุมและติดตามผลอยู่ตลอดเวลาโดยมีการประเมินผลเพื่อการปรับปรุงและพัฒนาต่อไป ซึ่งเป็นกระบวนการที่คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินการสามารถตอบคำถามสำคัญได้ว่า “ทำอย่างไรให้คนในชุมชน ของไทยได้จัดการชุมชนด้วยตนเองได้?” ซึ่งการที่ชุมชนสามารถจัดการตนเองได้จะนำไปสู่ชุมชนเข้มแข็ง คือ เป็นชุมชนคุณภาพ เป็นชุมชนความรู้ภูมิปัญญา และเป็นชุมชนสมานฉันท์

การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนโดยอาศัยการท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือ เพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ จากกระบวนการดำเนินงานของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ที่อาศัยองค์ประกอบเพื่อการทำงานของชุมชนอย่างถูกทิศทาง ได้แก่ การจัดการ

ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม การจัดการองค์กร การจัดการการเรียนรู้ ทั้งนี้ชุมชนใดที่สามารถดำเนินงานการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้ดี ชุมชนนั้นสามารถเรียกได้ว่าเป็นชุมชนเข้มแข็ง หมายถึง ชุมชนที่มีขีดความสามารถในการจัดการปัญหาของตนเองได้ในระดับหนึ่งด้วยการมีผู้นำที่มีความสามารถ มีการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่องบนพื้นฐานของวัฒนธรรม ความเชื่อ คุณค่าดั้งเดิม ศาสนา และเศรษฐกิจชุมชน โดยการพึ่งพาอาศัยกันและกัน ทั้งนี้การจัดการดังกล่าวอยู่ภายใต้ความร่วมมือของคนในชุมชนและการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก

1. กรณีตัวอย่างชุมชนที่ประสบความสำเร็จจากการนำการท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือใน

การพัฒนาชุมชน อาทิเช่น บ้านท่าช้างทอง ตำบลบ้านแซว อำเภอเมือง จังหวัด เชียงราย ที่นำการท่องเที่ยวมาเป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์และฟื้นฟูวิถีชีวิต วัฒนธรรมของชุมชน ตลอดจนการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และบ้านโป่งศรีนคร อำเภอป่าแดด จังหวัดเชียงราย ที่นำการพัฒนาด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมและการจัดการขยะ จนกระทั่งเป็นแหล่งในการศึกษาดูงานให้กับหน่วยงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมากมาย เป็นต้น

บทสรุป

การท่องเที่ยวโดยชุมชน จึงเป็นกระบวนการในการสร้างสรรค์การท่องเที่ยวแบบใหม่ที่มากกว่าการแสวงหารายได้ การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นการสร้างความเข้าใจของคนในสังคม มองชุมชนเป็นศูนย์กลางและพัฒนากระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน คนในชุมชน รวมทั้งผู้เกี่ยวข้องกับชุมชนเป็นผู้บริหารจัดการ และอนุรักษ์รักษาแหล่งท่องเที่ยวภายในชุมชน คนในชุมชนเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์จากการดำเนินการทางการท่องเที่ยว และในการดำเนินการแต่ละครั้งนั้นชุมชนต้องคำนึงถึงผลกระทบ ผลดีผลเสียจากการดำเนินการเพื่อก่อให้เกิดความยั่งยืนของทรัพยากรทาง การท่องเที่ยวของชุมชน ซึ่งเมื่อพิจารณาส่วนผลดีของการท่องเที่ยวชุมชนจะเห็นว่า การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน แสดงสิทธิในการเป็นเจ้าของทรัพยากร และวัฒนธรรมเป็นผู้ฟื้นฟู อนุรักษ์ สืบทอดวัฒนธรรม ส่งเสริมการคิด พัฒนาแบบองค์รวม ทั้งมิติทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม และพัฒนาศักยภาพของบุคคลทุกระดับให้พึ่งตนเองอย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- คณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ. 2555. แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ พ.ศ. 2555-2559. กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา.
- ไชย ณ พล. 2548. สูดยอดนักบริหารยุคโลกาภิวัตน์. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยเพื่อพัฒนา มนุษย์และองค์กร.
- พิมพ์ลภัส พงศกรรังศิลป์. (2557). การจัดการการท่องเที่ยวชุมชนอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษา บ้านโคกไครจังหวัดพังงา. วารสารวิชาการ Veridian E-Journal 7(3) 650-665
- ภราเดช ภัยฉวีเชียร. (2550). การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมรากหญ้าโดยชุมชนในประเทศไทย. eTATTourism Journal. 1, 1 – 7.
- ยศ สันตสมบัติ. 2544. การท่องเที่ยวทางเลือกใหม่สำหรับภาคเหนือ.เอกสารสรุปผลการสัมมนาทางวิชาการเรื่องอนาคตการท่องเที่ยวภาคเหนือ. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สินธุ์ สโรบล และคณะ. 2545. การท่องเที่ยวโดยชุมชน แนวคิดและประสบการณ์: โครงการประสานงานวิจัยและพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สินธุ์ สโรบล และคณะ. (2547). การจัดการการท่องเที่ยวชุมชน.ประชาคมวิจัย. 57: 15-21.
- สุภาภรณ์ ประสงค์ทัน. (2556). ทูทางสังคมกับแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์: กรณีศึกษาชาวไทยพวน อ.ปากพลี จ.นครนายก.วารสาร สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ16(1) 225-235
- ประชาชาติธุรกิจ. (2559). จับเทรนด์ "ท่องเที่ยว 2026" "ทัวริสต์" แท้เยือนไทยพุ่งขึ้น No. 2 ของโลก.[ออนไลน์]
http://m.prachachat.net/news_detail.php?newsid=1470891590
 สืบค้นเมื่อ 22 ธันวาคม 2559
- อารีย์ นัยพินิจ, ภัทรพงษ์ เกริกสกุล และธงพล พรหมสาขา ณ สกลนคร. (2557). การปรับตัวภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์. วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยราชภัฏ สงขลา. 7(1) 1-12

-
- Hatton, M. 1999. Community-based tourism in the Asia-Pacific, Toronto:
Canadian Tourism Commission, Asia-Pacific Economic Cooperation
and Canadian International Development Agency.
- Hinch and Butler (1996).Tourism and Indigenous Peoples